

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV: 2025, NR 1

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-1-000

WSTĘP. ARCHITEKTURA SPOŁECZNA. ARCHITEKTURA ZAANGAŻOWANA. PRZYSZŁOŚĆ XXI WIEKU

Katarzyna Banasik-Petri

dr inż. arch., prof. UAFM, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie,
Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
<https://orcid.org/0000-0002-2375-920X>

Globalizacja, propaganda, dezinformacja, alienacja jednostek, rozwój technologii, pandemia, problemy mieszkaniowe, katastrofy naturalne, komunikacja, starzenie się społeczeństw to zjawiska charakteryzujące współczesność. Czy miasto jest w stanie dostosować się do tempa zachodzących zmian? Czy architektura społeczna może być rozwiązaniem choć części problemów? Czy z naszymi narzędziami projektowymi, prawnymi i politycznymi jesteśmy przygotowani na zmiany?

Pojęcie architektury społecznej można rozumieć jako powrót do archetypu przestrzeni publicznej, przyjmując punkt widzenia filozofii architektury starożytnej Grecji i Rzymu, gdzie sposób kształtowania przestrzeni wspólnych – forów, loggi, świątyń, term i teatrów ukazuje, jaki wpływ na kształtowanie więzi społecznych miała architektura. W sposobie kompozycji i budowie formy widać, jak architektura może wpływać na interakcje międzyludzkie, kształtować zachowanie i pobudzać do działania. Laureat nagrody Pritzкера z 2024 r. Riken Yamamoto konsekwentnie buduje właśnie takie przestrzenie. W sposób elegancki i skromny, operując skalą dostosowaną dla różnych grup wiekowych i zindywidualizowanych potrzeb, uświadamia, jak architektura jest odpowiedzialna za potrzeby społeczne w obecnych czasach.

Architektura społeczna może odnosić się także do aktualnych potrzeb, jak w przypadku katastrof naturalnych. Proces kształtowania architektury w takich sytuacjach wymaga empatii, pomysłowości i wiedzy projektowej. Shigeru Ban

w jednym z wywiadów wspomina, że taka architektura – jako pomoc humanitarna – daje mu najwięcej satysfakcji. Założona przez niego w 1995 r. prywatna organizacja – Voluntary Architects' Network (VAN)¹ współpracuje z ofiarami katastrof, realizując – wraz ze studentami i wolontariuszami – projekty w miejscach dotkniętych przez żywioł. Budynki wykonywane są głównie z lokalnie dostępnych materiałów.

Architektura społeczna to również sposób na rozwiązywanie problemów mieszkaniowych osób najuboższych. Alejandro Aravena w swoim rodzinnym mieście Santiago w Chile założył w 2001 r. studio projektowe ELEMENTAL, które za cel miało wspomóc najuboższych w budowie własnego domu, nie tylko przez stworzenie typowego projektu, ale także przez pomoc w strategiach finansowania i partycypacyjne budowanie. Działania architekta i jego zespołu odbywają się w myśl zasady *do tank*, czyli konkretnych i skutecznych działań pomagających ubogiej ludności, w przeciwieństwie do abstrakcyjnego myślenia *think tank*. W wyniku tej inicjatywy powstały unikatowe osiedla, podczas budowy których korzystano z materiałów budowlanych dostępnych lokalnie, prefabrykowanych na miejscu, miejscowej siły roboczej i wspólnej pracy. Założenia projektowe opierały się na maksymalnym i efektywnym wykorzystaniu powierzchni działki, budowie dostępnych dla najuboższych mikrodomów.

Wymienione powyżej to tylko kilka z problemów, którymi zajmuje się architektura społeczna. W październiku 2023 r. w czasie Międzynarodowego Biennale Architektury 2023 w Krakowie, którego hasłem przewodnim było „Recover”, Wydział Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego zorganizował panel dyskusyjny „Architektura Społeczna”. Podjęto dyskusję nad społeczną rolą architektury oraz uczestnictwem architektów, inwestorów, społeczności i urzędników w procesie budowania współczesnego miasta. Wśród zaproszonych gości był m.in. architekt Marcin Sapeta, partner pracowni Kengo Kuma Associates w Tokio, który w wykładzie pt. *Kengo Kuma: pro publico bono* przedstawił kilka realizacji z Japonii i podzielił się doświadczeniami zaangażowanych społecznie projektów. Jakość wybranych projektów pod względem ideowym i estetycznym, a przede wszystkim ich akceptacja społeczna i wdrożona przez zespół Kengo Kumy współpraca z radami miast i angaż lokalnych społeczności na różnych etapach projektu, wskazują kierunek działania i mogą być inspiracją dla architektów, urzędników i mieszkańców w procesie transformacji polskich miast. Na uwagę zwraca szacunek do miejsca, lokalnych materiałów, tradycyjnych, ale użytych w innowacyjny sposób detali, a przede wszystkim do społeczności zaangażowanej na wielu etapach realizacji projektów. Yusuvara Town Hall, Nagaoka City Hall czy Tomioka Town Hall to reprezentatywne przykłady

---

¹ Shigeru Ban Architects, Voluntary Architects' Network, <https://shigerubanarchitects.com/van> [dostęp: 29.12.2024].

obiektów ratuszy wkomponowanych w strukturę japońskich miast, gdzie główną rolę odgrywa wspólna przestrzeń łącząca mieszkańców².

Na Biennale prezentowane były projekty studentów z Wydziału Architektury i Sztuk Pięknych KAAFm realizowane we współpracy z Hosei University w Tokio i Stowarzyszeniem Budowniczych Domów i Mieszkań w Krakowie. Doświadczenia z polsko-japońskich warsztatów przedstawiono w prezentacjach *Osiedle Nishi-Yamato Danchi – problemy przekształceń mieszkalnictwa w Tokio* oraz *Projekt „Grzegórzki” – doświadczenie w tworzeniu nowej struktury miejsca*. Obie prezentacje dotyczyły problematyki transformacji tkanki miejskiej i podejmowały podobne problemy powiększania przestrzeni publicznych w formie terenów zielonych, jako miejsca aktywności poza mieszkaniami, ukierunkowanych na tworzenie lokalnych wspólnot i społeczną inkluzję. Na zakończenie podjęto temat *Projekt „Wesoła” – symbioza pragmatyzmu z kontemplacyjnym myśleniem*. Transformacja dzielnicy Wesoła to jeden z najczęściej dyskutowanych i kontrowersyjnych krakowskich tematów dotyczących przyszłości miasta.

*

Niniejszy numer otwiera wspomnienie o zmarłej w 2024 r. śp. Zofii Nowakowskiej – architektka, nauczyciela akademickiego, wieloletniej profesor Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej oraz współinicjatorki powstania Wydziału Architektury i Sztuk Pięknych Uniwersytetu Andrzeja Frycza Modrzewskiego (wtedy: Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego).

Część główną numeru rozpoczyna artykuł *Diébédo Francis Kéré: architekt aktywista* autorstwa Katarzyny Banasik-Petri. Jest to prezentacja sylwetki architekta, który opiera swoją twórczość na potrzebach i oczekiwaniach lokalnych społeczności, dowodząc swoimi działaniami siły uporczywości, perswazji i znajomości lokalnych zwyczajów. Z kolei Jean Nouvel, projektując muzeum w Abu Zabi, przez sztukę opowiada o wielowątkowej historii społeczeństw z różnych części świata. W tę wyjątkową estetycznie podróż zabiera nas Bartosz Haduch w artykule *Luwr w Abu Zabi – miasto sztuki*.

Emilia Malec-Zięba w artykule *Human Centered Design w nauczaniu projektowania wnętrza na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego* ukazuje bardzo ważny aspekt projektowania wnętrza, jakim jest empatyczne podejście do użytkownika – projektowanie skoncentrowane na człowieku, zaspokajające nie tylko względy estetyczne, ale także jego potrzeby funkcjonalne.

Problematykę programów wspierających rewitalizację małych miast w kontekście polityki zrównoważonego rozwoju ukazano na tle wyróżniającego się francuskiego programu *Action Coeur de Ville*. Elżbieta Przesmycka w artykule

² Więcej informacji w zapisie z panelu przygotowanego pod kierunkiem Katarzyny Banasik-Petri – zob. *eadem, Architektura sztuka społeczna*, „Architektura & Biznes” 2023, nr 12, s. 136–150.

Współczesne teorie urbanistyczne a kierunki przekształceń małych miast w kontekście polityki Unii Europejskiej dotyczącej ich rewitalizacji wskazuje potencjał dla polskich miast.

Maria Petri analizuje i przybliża metodę *machizukuri* na podstawie wybranych miast japońskich. Metoda ta koncentruje się na aspekcie społecznym, zakorzenionym w tradycji, kulturze, strukturach przemysłowych i edukacji, i jest sposobem na aktywne zaangażowanie lokalnych społeczności w poprawę jakości ich otoczenia.

W artykule *Wiedzieć, dla kogo się projektuje. O idei architektury społecznej w twórczości Alejandra Araveny i Petera Zumthora* Barbara Stec dowodzi, że pomimo skrajnie odmiennych rezultatów estetycznych w omawianych przypadkach, architektura realizuje społeczne oczekiwania i potrzeby na wyjątkowo wysokim poziomie. Zestawienie dwóch architektów-artystów, żyjących w różnych środowiskach i pracujących w różnych przestrzeniach, jest zaskakujące, a przedstawione dowody stanowią intelektualne wyzwanie.

Piotr Wróbel w artykule *Społeczny wymiar architektury: przykład Katedry Notre Dame i Wielkiego Łuku Braterstwa w Paryżu* w bardzo ciekawy sposób dowodzi, że dwa paryskie obiekty wymienione w tytule artykułu, pomimo istotnych różnic na poziomie znaczeń funkcjonalnych i symbolicznych, mają dużą zdolność integrowania wspólnoty mieszkańców.

Biennale w Krakowie z 2023 r. to wydarzenie, które było zaczątkiem tematyki podjętej w niniejszym zeszycie, a którego tytuł został zaczerpnięty właśnie z jednego panelu i kontynuuje jego, wciąż aktualną, problematykę. Na koniec części głównej przedstawiono rozwinięte wątki badawczo-naukowe dotyczące prezentowanych doświadczeń z projektu dotyczącego transformacji dzielnicy Grzegórzki w Krakowie, w drugim artykule Piotra Wróbla pt. *Studencki konkurs architektoniczny „Plac Targowy Grzegórzecka” w Krakowie jako eksperyment dydaktyczny*.

W części „Varia” zamieszczono trzy teksty studentów WAI SP Uniwersytetu Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Oliwia Żarnowska opisuje idee projektowe zastosowane przez Jacobusa Johannes Pietera Ouda w holenderskich osiedlach lat 30., wskazując modernistyczne założenia do budowy dostępnych i jednocześnie funkcjonalnych mieszkań o wysokiej jakości architektury, dobrze oświetlonych i otoczonych zielenią.

W reportażu z warsztatów polsko-francuskich, które odbyły się w maju 2024 r. w Chalons-en-Champagne, Weronika Bryl i Joanna Mikołajec opisują doświadczenia grup uczestników podczas budowy pawilonów (*lodge*) – obiektów małej architektury rozmieszczonych w winnicach w Szampanii. Intensywne 12-dniowe doświadczenie dało studentom możliwość zetknięcia się z realnym procesem projektowo-realizacyjnym, wzbogacającym edukację o praktyczne aspekty zawodu architekta. Ciekawym elementem były rozmowy z właścicielami winnic, poznanie ich oczekiwań i podejścia do projektu, także pod względem budowania

interakcji pomiędzy winiarzami, pracownikami winnic i turystami korzystającymi w przyszłości ze wzniesionych budynków.

Zeszyt zamyka fragment magisterskiego projektu dyplomowego Patryka Druzgały pt. *Dziedzictwo modernizmu w Angoli: analiza przypadku – adaptacja Cine estúdio w Moçâmedes na centrum lokalnej społeczności*, zrealizowanego pod promotorską opieką prof. Artura Jasińskiego. Rewitalizacja przestrzeni kina nawiązuje do idei drzewa palaver, charakterystycznego dla afrykańskich wiosek miejsca spotkań. Nowa funkcja kina pozwala na wzmocnienie więzi społecznych przez organizację wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych oraz rozrywkowych i przywraca znaczenie miejsca w krajobrazie miejskim.

Zapraszam do lektury.

